

Virovitica - Pisanica - Garešnica

Ofanziva je. Nemci je zovu Vajs-I, a partizani - bitka za ranjenike. U stvari, to je bio četvrti veliki pokušaj okupatora da, uz pomoć svojih slugu - kvislinga četnika, ustaša, domobrana i ostalih - uništi partizane.

U Slavoniji 4. divizija i dalje neprekidno manevriše, obmanjujući protivnika o mestu gde se nalazi i svojim namerama. Iako je sposobna da napada, svojim iznenadnim pojavljivanjem, pa odstupanjem, ostavlja utisak da to ne može. Kada mu se približi, neprijatelj misli da je daleko, a kada je daleko, smišljenim varkama nagoveštava svoju blizinu.

Sa pruge, usiljenim maršem od preko sto kilometara, Divizija prelazi Pšunj i zaustavlja se pred Podravinom da bi napala uporište Viroviticu, Suhopolje, Špišić-Bukovicu i Lukač.

Virovitica, stari hrvatski grad. Još ga miluje zimsko sunce, kroz pepeljastosivu maglu usred belomrkih polja s obamrlim selima i majurima oko kojih su mrke i promrzle jabuke i breskve. Tu je i mesto. Pritajeno kao što mogu biti naselja, pritisnuta ratom, vojskom i neizvesnošću, grad bez živosti i topline koji svoje zamrznute krovove i zidove izlaže februarском suncu. Ali, svaki osvojeni grad, u čijim ulicama poput zgrčenih prstiju ostaju uništeni neprijatelji, dragocen je za partizane.

Kolone Divizije su u noći 11. februara 1943. počele da opkoljavaju Viroviticu. Kiša, blato, gusta pomrčina i nepouzdana vodiči pretvorili su ovaj pokret u ono mučno i neizvesno približavanje, u kome svaki čovek u koloni predaje svoje misli sudbini. Često zastajkivanje, gubljenje veze, prigušena dozivanja, njisak tovarnih konja - samo su povećali napetost.

Šest bataljona kreće na mesto, tri bataljona na zasede. Iz Dvanaeste - tri idu na Viroviticu, jedan u divizijsku rezervu. A u gradu hiljadu neprijateljevih vojnika bulji u noć i čeka.

Odjeci borbe za Špišić-Bukovicu i Lukač, sela u kojima su brzo savladane virovitičke predstraže, bile su upozorenje da predstoji glavni napad. Tačno u ponoć krenuli su bataljoni na železničku stanicu, ciglanu, konjičku kasarnu i najimpozantnije, ali i najtvrde zdanje, stari plemićki dvor u centru grada, sedište i uporište ustaša i zdrugovaca.

Iako je bilo zastoja, kašnjenja i nesporazuma, do jutra je grad bio zauzet, osim dvorca, kasarne i železničke stanice. Očevidna opasnost je naterala zapovednika folksdojčera da telegrafiše u Osijek: „Antunovac kod Virovitice gori... Posada Virovitice zabarikadirana u kasarni... Bojnik Beker čuva sa svojim ljudima glavnu postaju. Občina u Lukaču zapaljena. Zgrada oružnika u Špišić-Bukovici razorena. Vojna skladišta u Virovitici zapaljena. Moli se brza pomoć".

U isto to vreme, komanda u Osijeku javlja u Zagreb: „... Partizani su se probili u samo mesto Viroviticu. Prekinute su sve brzojavne linije. Sve zamolbe na 187. njemačku diviziju u čije područje spada Virovitica, do sada su ostale bez uspjeha... Slavonski zdruk je uputio dvesto domobrana i dva oklopna vlaka... Virovitica javlja da će posada biti savladana, ako se smjesta ne upute jaka pojačanja..."

Najteže je bilo kod železničke stanice, a njeno zauzimanje bilo je od najveće važnosti za celu akciju. Neke jedinice 12. i 16. brigade, koje su se prevremeno povukle, štab Divizije ponovo vraća u borbu. Zahtev je: Virovitica mora biti zauzeta. U pitanju

je bio, pored ostalog, i veliki ratni plen koji se nalazio u tom mestu. I tada dolazi do obrta.

Komandant 3. bataljona 16. brigade, određen da zatvori železničku prugu prema Virovitici sa pravca Podravske Slatine i Suhopolja, učinio je to površno. A nešto pre svanuća sa pravca Mionovićevo prema Virovitici kretala su se dva oklopna voza. Ukupno osam vagona, a u svakom oko tridesetak ustaša. Ispred lokomotive bila su po dva prazna vagona radi zaštite od eventualno postavljenih mina na pruzi. Vozovi su prošli kroz Suhopolje. Prvi voz je naišao na nabacane balvane na pruzi koje je s lakoćom odbacio. Delovi 3. bataljona 16. brigade koji su bili u zasedi zasuli su voz mitraljeskom i puščanom vatrom, ali su vozovi nesmetano nastavili put prema Virovitici.

Borba za naseljena mesta i komunikacije jedno je od osnovnih obeležja partizanskog ratovanja u Slavoniji. To je nateralo protivnika da i on smišlja svakovrsnu i odgovarajuću odbranu. Oklopni vozovi bili su u tom pogledu važno oružje. Bilu su to obični vozovi od nekoliko vagona, ali obzidani kao bunker i sa puno automatskog oružja. Na nekim vagonima montirane su i tenkovske kupole. Posade su bile odabrane, uvežbane i uvek spremne za pokret. Pošto su partizani i te vozove dizali u vazduh, oklopnjaci su često menjali mesto, dobro bili maskirani, prikradali su se sa što manje buke, čekali u zasedi i iznenadnom uraganskom vatrom izazivali veliki psihički stres.

U jeku ogorčene borbe za železničku stanicu, u nju su se, gotovo neopaženo, prikrali oklopni vozovi. Cela jedna četa našla se u klopci: na potpuno brisanom prostoru sa bunkerima ispred i oklopnjacija iza leđa. U kratkoj unakrsnoj vatri, na poljani

kraj železničke stanice, ostala su da leže tela četrdeset četiri partizana, a među njima i omiljeni, i po junaštvu poznati, Stojan Komljenović Čoka, komandant 2. bataljona 16. omladinske brigade.

Vest se munjevitom brzinom proširila i štab Divizije naređuje povlačenje svih snaga u pravcu Bilogore. I 12. brigada imala je osetne gubitke: osam poginulih i sedamnaest ranjenih. Zauvek su u Virovitici ostali borci: Sirmica Bračanović, devetnaestogodišnja devojka iz Voćina, Mile Gostimir iz Sekulinaca, Ivan Jurgenc iz Biškupaca, Stevo Kovačević iz Japaga, Pero Radulović iz Rijenaca, Andrija Srdić iz Pušine, Dmitar Vujasinović iz Bogdašića... Sve dvadesetogodišnjak

*

Napustivši Viroviticu, 12. brigada sa ostalim brigadama 4. divizije odlazi na Bilogoru. Već je ranije bilo planirano da se počesto napadaju uporišta u Velikoj Pisanici i Garešnici koja su branile snage 1. gorskog zdruha.

Velika Pisanica bila je važno uporište na železničkoj pruzi Bjelovar-Garešnica i u tom uporištu je bilo oko dvesto legionara i domobrana. Napad na Pisanicu je pažljivo planiran. Bila je to tipično noćna borba za naseljeno mesto, zašta je 12. imala iskustva, pa su tako dva njena bataljona - 1. i 3. - išla na uporište, dok su ostali držali zasede.

Slično kao i u prethodnim akcijama, i ovde su brzo savladani svi spoljni otpori i neprijatelj je sabijen u najtvrdju zgradu. U Pisanici je to bila škola. Svi pripadnici gorskog zdruha, a to su bili Paveličevi vojnici predviđeni za odlazak na istočni front, pa i domobrani - posebno regrutovani i obučavani -

pokazivali su veliku borbenost u sukobima sa partizanima. Tako je bilo i u Velikoj Pisanici gde se nalazila 2. bojna, inače poznata u bilogorskim selima po brutalnosti i teroru.

Izgledalo je da je zgrada škole neosvojiva. Svuda oko nje nalazio se brisani prostor, tučen preciznom vatrom. Borba se oteгла, a na zasedama se stanje sve više pogoršavalo. Neprijatelj je, naime, u zoru 20. februara s jakim snagama počeo da nadire iz Daruvara, Bjelovara i Velikog Grđevca radi pružanja pomoći uporištu u Velikoj Pisanici.

I borci 12. brigade postajali su nervozni. Eho borbe u Virovitici, gde su nemogućnosti likvidacije železničke stanice i prodor neprijatelja kroz zasedu doveli do stradanja velikog broja partizana, još je bio suviše snažan. Ali, svaka borba krije nepredvidivosti. Neki događaj, neki čovek može bitno da utiče na trenutnu situaciju, da menja njen tok.

Jedan mladi partizan, Nikola Lasić, sakupivši prethodno od drugova bombe, odlučio se na zaista junački podvig. I sreća je bila na njegovoj strani. Pretrčao je brisani prostor i kroz prozor zgrade ubacio nekoliko bombi. Pridružio mu se i borac Đuro Dreković. Kroz napravljenu brešu ubacivali su snopove slame, pa je škola ubrzo planula kao buktinja i u njoj je izgorelo šezdesetak neprijateljevih vojnika.

Dok se to dešavalo u Velikoj Pisanici, na zasedama su borbe bile sve žešće, pa je štab Divizije odlučio da se jedinice ne upuštaju u borbu sa novim pojačanjima na rasplinutom frontu. Doneo je naređenje da napad na Veliku Pisanicu prestane i cela divizija je povučena, da bi se ubrzanim maršem prebacila u Moslavinu radi pripreme za već planiranu akciju na Garešnicu.

U pripremama za Garešnieu izuzetno je bio aktivan Gedeon Bogdanović. To je bio njegov kraj. Prokrstario ga je uzduž i popreko. Znao je i Garešnieu i svaki puteljak koji vodi u nju. U plan napada je uneo sve svoje znanje i umeće, poznavajući dobro teren i samo stanovništvo. Kada su ostali Bilogorci, kojih je u 12. bilo poprilično, saznali kuda se ide, nestrpljivo su očekivali naređenje za pokret. A Garešnica je bila brižljivo odabrano mesto za napad. Nalazi se u središtu guste mreže puteva koji se računaju po celoj Moslavini. Tu je železnička pruga, a i centar privrednog života, u inače bogatom području donjeg toka reke Illove. Ali, pravi značaj Garešnice je u tome što se u njoj nalazila 3. bojna 1. gorskog zdruga, ukupno tristo pedeset ustaša, domobrana i žandarma.

Plan napada je bio: delom snaga Divizije opkoliti i zatim likvidirati uporište, a većim delom sprečiti dolazak pomoći iz okolnih garnizona. Ponovo su u napad išla dva bataljona Dvanaeste, dok su dva bataljona obezbeđivala pravce od Daruvara i Banove Jaruge.

Napad je počeo u devet uveče. Bataljoni su čistili jednu po jednu otpornu tačku i potiskivali neprijatelja u središte mesta. Bila je to ogorčena noćna borba za svaki rov, zgradu, bunker. Ipak, tokom noći su zauzete: železnička stanica, građanska škola i vojni magacin. Ostatak neprijatelja je pokušao da se probije, najpre u pravcu Gojila, a zatim prema Daruvaru. Kada u tome nije uspeo, koncentrisao se u žandarmerijskoj stanici, Hrvatskom domu i u ustaškom taboru. Sve su to bila prava utvrđenja, pripremljena za dugotrajnu i kružnu odbranu.

Drugi bataljon, koji je dobio zadatak da zauzme ove objekte, već je izgubio nekoliko hrabrih boraca:

Dimitrija Bolića iz Gornjih Meljana, Blagoja Crnobrnju iz Čerajlija, Simu Ivanovića iz Paučja, Stanka Kuzmanovića iz Oblakovaca, Petra Romanića iz Grahovljana. Dragića Zubića iz Smuda, delegata voda Luku Zailca i borca Đuru Zailca iz Donjih Boraka, te Jakova Vukučića iz Sikirevaca. A tek je predstojao najteži okršaj oko žandarmerijske stanice. Mitraljezi i puške nisu bili dovoljni. Tada se nekoliko boraca popelo na susedne zgrade i bacanjem bombi i zapaljivih boca na krov pokušavali su da je zapale. Ni to nije uspjelo. A vreme je odmicalo i iz štaba Divizije su stizala naredjenja da uporište mora biti likvidirano istom onom upornošću i hrabrošću kao što je to učinjeno u Voćinu.

U borbenom poretku je Ilonka Rajdl. Dvadeset joj je godina. Delegat je voda. Delegati su politički rukovodioci u vodovima. Produžena ruka komesara čete. Oni su nervi moralno-političkog stanja i brige o ljudima. Obično su to bili školovaniji, obrazovaniji momci koji znaju da objasne sve što se dešava, da prevedu na jezik Partije svaku pojavu, ponašanje, događanje. Njihova najsnažnija poruka je: družo, budi klasno svestan! Iako većina boraca nije shvatala smisao klasne svesti, ipak je svojom jednostavnom bistrinom shvatila da se s tim stvarima ne treba šaliti.

Ali, trenutak u kojem se Ilonka nalazila bio je samo jedna ratna zbilja. Ilonka je upravo saznala da je iz njenog voda poginuo šesnaestogodišnji Jakov Vukušić iz sela Sikirevaca. Žena, borac, uz to još i delegat, rukovodilac, ona koja stalno ubeduje i „popuje“ - budi klasno svestan, u ovakvom trenutku borbene paralize oseća pritisak celog voda. Traži se primer, a primer treba da pruži, kada je najteže, baš onaj koji ga podstrekava.

Ilonka Rajdl, delegat voda, devojka iz Slavonskog Broda, na pragu života ustaje i sa prodornim poklikom trči. Ali, samo nekoliko koraka, a zatim pada pokošena. Sada se dižu i drugi: borac Đuro Platiša, koji takode biva pokošen, ali Vaso Radić uspeva da se domogne zida. Taj dvadesetogodišnji mladić iz sela Šeovice kraj Lipika već je u nekoliko navrata pokazao izuzetnu hrabrost. A nije ni bilo tako davno, pre nepunu godinu dana, kada su ustaše banule u njegovo selo i pred njegovim očima ubile mu oca i zaklale majku. On je uspeo da pobegne. Od tada, dok je još bio u Psunjskom odredu, i sada u Brigadi, davao je oduška svom gnevu kad god bi mu se za to ukazala prilika.

*Hrabri mitraljezac Mileva
Jorgić*

I tako su borci jurišali, padali, ali protivnik nije mirovao i popuštao. Na zasedama se stanje sve više pogoršavalo. Neprijatelj je i ovde snažno nadirao sa pravca Daruvara, a kod partizana je i municije bilo sve manje. U takvim prilikama štab Divizije donosi odluku za povlačenje svih snaga iz i oko Garešnice.

Počinje naporan i dugi marš iz Moslavine u Slavoniju. Dvanaesta brigada dobija poseban zadatak: obezbeđenje ranjenika. Oko sto osamdeset se-

ljačkih kola kreće se sporo, oprezno, seoskim putevima, bespućima. Na malo slame, sa platnenim zavojima, često i bez ikakvih dezinfekcijskih sredstava, ćutljivi, prepušteni sudbini sede ili leže nepokretni ranjenici.

Najveći broj ovih mladih ljudi, snažnih i krepkih, brzo će preboleti rane i vratiti se u borbeni stroj. Ali, neki umiru još u toku marša, jecajući od bolova, usled truckanja kola po rupčagama na putu, dok će drugi ostati zauvek osakaćeni. Sada su svi oni najdragoceniji deo divizijske kolone za ćiju bezbednost i bezbedno kretanje odgovara 12. brigada.

Uz kolonu trćkaraju bolničari, komandiri, komesari, komandanti i hrabre svoje nastradale drugove. Živo se interesuju za ranjenike borci iz ćeta iz kojih su, a osobito roćaci i drugovi iz istih sela. Tako prolazi dan i noć. I ne zna se kada je teže a kada lakše. Danju se strahuje od avijacije, pa se brzo prelazi preko ćistih terena, a noću, u gustom pomrćini, dolazi do „nabijanja“ kolone, gubljenja veze, nesporezuma, povećane nerveze, pogoršanja stanja ranjenika i otežanog pružanja pomoći.

Ali, ni zdravima nije sve potaman. Gotovo dvomesećne danonoćne borbe, dugi i iscrpljujući marševi sa jednog kraja Slavonije na drugi, po hladnoći, preko reka i planina, nespavanje, neuradna i jednolićna ishrana - ostavili su duboki trag na duši i telu boraca. Kad ćovek hoda i ne oseća, ali ćim zastane shvati da mu po telu mile vaške beljaće, izazivajući nesnosan svrab. Ćešući se mnogi su zadobili po ćelom telu teške gnojne ćireve zbog kojih nisu mogli sedeti ili ležati. Ali, opasnija od toga je bila pojava tifusa.

U kolima, među ranjenicima, ležali su i tifusari, neki i u vrlo teškom stanju: sa visokom temperaturom i buncanjem, bolnim grčevima i prodornim jaucima. Ipak, ništa ovaj pokret ne može zaustaviti. Divizija, tri brigade, nekoliko hiljada boraca - blizu dve stotine ranjenika - u uporednim kolonama odmiče sporo, ali sigurno ka pouzdanijim bazama: ranjeni i bolesni u partizanske bolnice skrivene u nepristupačnim delovima podno Papuka, a jedinice u ustanička sela oko Vočina gde će se odmoriti, koliko-toliko srediti, reorganizovati i pripremiti za nove borbene, političke i sve druge zadatke.

U Požeškoj kotlini

U ratu rane brzo zarastaju iako ožiljci ostaju. Podsvest ogromnom snagom i pohlepno guta i skladišti svakodnevne prizore i osećanja.

Brigada ima odmor. Bataljoni su razmešteni po selima između Podravske Slatine, Vočina i Drenovca: u Macutama, Bokanama, Rijencima, Čeralijama, Smudama... Najpreči je zadatak osloboditi se vašiju, tih neizbežnih pratilaca svih ratnika.

U četama se pari odeća u partizanskim buradima. U vojsci važi pravilo: uredan u stroju, hrabar u boju! Spreman borac, borbena vojska! Ako je obučen pojedinac, obučena je i jedinica! - Sve dakle počinje od čoveka. Tako je i ovde. Vreme se obilato koristilo za odmor, za prikupljanje snage, ali se preduzimaju i sve vojne, političke, organizacione i kadrovske mere da brigada bude još spremnija.

Tih je dana 12. brigada imala 1.139 boraca. Na licu mesta je bilo 902, a ostali su bili ranjeni ili bolesni. Svaki sedamnaesti borac bila je drugarica,